

Dimény Attila

MIGRÁCIÓ ÉS TÁRSADALMI MOBILITÁS KÉZDIVÁSÁRHELYEN A 19–20. SZÁZAD FORDULÓJÁN

Kézdivásárhely a 18. század elejétől a 19. század végéig folyamatosan fejlődő település volt. Keletkezésétől fogva sikerült megőriznie gazdasági erejét a többi háromszéki mezővárossal szemben, de az említett 200 év alatt Marosvásárhely után a Székelyföld második városává nőtte ki magát. A 18. század első két évtizedében a háromszéki négy mezőváros társadalmi összetételét figyelembe véve csak Kézdivásárhely tekinthető városi jellegűnek, ugyanis az akkori adatok alapján itt majdnem a teljes lakosság polgárjoggal rendelkezett. Néhány „kóborló és nincstelen” kivételével idegen nem élt a városban.¹

Pál-Antal Sándor levéltári kutatásaiból ismert, hogy Kézdivásárhelyen 1713-ban 105 család élt, melyből társadalmi tagolásuk szerint 66 városi, 1 nemesi (armalista), 8 zsellér, 18 kóborló és 14 egyéb kategóriába tartozott. Kilenc évvel később, 1722-ben már 128 városi, 4 kóborló és 1 egyéb társadalmi helyzetben lévő családot jegyeztek fel.² A sepsiszentgyörgyi állami levéltárban található kézdivásárhelyi református egyház 1734-től vezetett anyakönyveit vizsgálva azt láthatjuk, hogy a város lakosságának számbeli gyarapodása a következő évtizedekben is folyamatos. A korra jellemző gyermekhalandóság, járványok és háborúk ellenére Kézdivásárhely természetes szaporulata 1799-ig 1128 fő. A vizsgált 65 év alatt a városban szolgáló négy református lelkész 837 házasságot, 3750 keresztelest és 2622 halálesetet írt be az anyakönyvekbe. A családnevek vizsgálata az mutatja, hogy ebben az időszakban összesen 168 név fordul elő az anyakönyvekben. A családnevek megjelenési idejüket figyelembe véve az tűnik ki, hogy az 1730-as évek második felében beírt régi családnevek mellett folyamatosan jelennek meg az újabb nevek. A 168 családnév között találtam néhány ragadványnév szerinti bejegyzést is, ami az azonos nevű családok közötti eligazodást segítette. Ezek száma jelentéktelen, ahhoz viszonyítva, hogy az ősi családoknak számító Jancsó, Kovács, Nagy, Szabó, Szőcs, Tóth famíliák születési adatait vizsgálva kitűnik, hogy egy-egy családnéven belül több éven keresztül 5–8, időnként akár 10–12 születést is anyakönyvez-

tek, vagyis több hasonló nevű család élt a városban. A fentiekből elsődlegesen az a következtetés vonható le, hogy a 18. században jelentős számú idegen települt be Kézdivásárhelyre, ami a város gazdasági vonzerejét igazolja. Az anyakönyvi kutatás jelenleg még zajlik, ezért a részletes eredményeket a későbbiekben teszem közzé.

A fejlődés a 19. században is folytatódott. Újabb céhek alakultak, de ugyanakkor nőtt a céhen kívüli mesterségek, ill. ezzel együtt a mesteremberek száma is. Az 1834-es nagy tűzvész ellenére viszonylag hamar talpra tudott állni a város, amit az is igazol, hogy az 1848–1849-es magyar forradalom és szabadságharc idején már fontos szerepet töltött be. A kézdivásárhelyi társadalomban a reformkor hajnalán már megvolt az igény a polgári eszmék befogadására. Az 1842-ben megalakított Társalkodót (későbbi Kaszinót) 1867. után számos más egyesület megalakulása követte. A kiegyezés utáni időszakban szociális, egészségügyi és pénzügyi intézmények nyitották meg kapuikat, valamint bővült az oktatási hálózat is. Ezzel egy időben Kézdivásárhely piactér körüli házai sorra átépültek, modern, polgári emeletes házak vették át a korábbiak helyét, igazi városias jelleget kölcsönözve a településnek.³

A huzamos és látványos fejlődés ellenére a 19–20. század fordulóján Kézdivásárhely lemaradt a Sepsiszentgyörggyel szembeni versenyében. A dolgozatban arra keresem a választ, hogy a századforduló éveiben milyen mértékű volt a városba irányuló migráció és ezzel együtt miként alakult a kézdivásárhelyi lakosság társadalmi mobilitása. Az ebből levonható következtetések a korszak alaposabb megismerését segítik.

Az urbanizáció egyik fokmérője a migráció és a szorosan hozzá kapcsolódó társadalmi mobilitás. A társadalomtudományokban a migráción az egyének és családok különböző települések közötti mozgását, a társadalmi mobilitáson pedig az egyének és családok társadalmi osztályok és rétegek közötti mozgását értik. Habár számos esetben külön vizsgálják őket, a két egymáshoz közeli társadalmi jelenségben,

¹ PÁL-ANTAL Sándor 2009, 296.

² PÁL-ANTAL Sándor 2009, 298.

³ DIMÉNY Attila 2010, 445–457; 2011, 69–108; 2011, 511–541.

folyamatban sok a hasonlóság, és elemzési módszertanuk is közel áll egymáshoz.⁴

A 19. század második felében a népesség fogyásának okát egész Európában elsősorban a tömeges kivándorlásban keresték. Kozma Ferenc szerint az éhes és vagyontalan ember vált leghamarabb kozmopolitává. Elsősorban a nyugat- és észak-európai fejlett gyáripar termelte ki azt a fokozatosan elszegényedő és nincstelen réteget, mely a megélhetés végett mobilissá vált, és a jobb lét reményében kivándorlásának célpontjaként többnyire Amerikát választotta. A nagy kivándorlási hullám mellett azonban mindig létezett Európában egy olyan állandó belső népmozgás is, melyet többnyire a különböző országok munkaerőpiaca határozott meg.⁵

A kivándorlás kérdése a 19. században a székely társadalom vezető rétegét is foglalkoztatta. Az 1870-es években a Székelyföld népességének kivándorlását különösen a nemzetgazdaság tekintetében tartották károsnak, éppen ezért a munkaerő itthon tartását elsősorban a mezőgazdaság és az ipar fejlesztésében látták megoldhatónak a felelősen gondolkodók. A feladatok meghatározása érdekében fontosnak tartották a székely kivándorlás tanulmányozását, melynek eredményeként háromféle kivándorlási típust különítettek el. A napszámra való kivándorlás a tavaszi és nyár-nyárvégi mezőgazdasági munkák idején zajlott. Ekkor a csikszékiek főleg Moldvába, a háromszékiek Romániába, míg az udvarhely- és marosszékiek Erdély belső vidékeire migráltak. Ezeknek a tömegeknek elsősorban a téli élelemszerzés volt az alapvető célja, így ősszel általában mind visszatértek otthonaikba. A migráció másik formája a cselédkivándorlás volt, amely nagyobb részt a szegény sorsban élő leányokra volta jellemző. A többnyire Románia vagy Erdély nagyobb városaiban cselédkedő lányok zöme azonban már nem tért haza. A hazai értelmiségi réteg csakhamar azt nehezményezte, hogy román területen férjhez menve legtöbbször elvesznek a magyarság számára. A harmadik a végleges kivándorlási forma, amely az 1764–1848 közötti időszakban elsősorban politikai okból történt, ezt követően viszont már üzleti és ipari célja volt a kivándorlásnak. Mint ahogyan a neve is mutatja, a kivándorló személyek nem tértek többé vissza az országba, jobb esetben csak gyerekeiket küldték haza taníttatni. A statisztikai adatok szerint a Székelyföldet az Osztrák–Magyar Monarchia és Románia között fennálló vámháború (1886–1893) éveiben hagyták el a legtöbben.⁶

A 18. század második felétől egészen a 19. század végéig Kézdivásárhely lakosságának száma a kivándorlás ellenére folyamatosan növekvő tendenciát mutatott. A statisztikai adatok arra engednek következtetni, hogy ebben az időszakban is jelentős számban telepedtek be újabb személyek a városba. Ez a mutató mindössze a Romániával fennálló vámháború idején volt negatív. Dobay János 1896-ban a város népmozgalmi adatait elemezve az írja, hogy 1881–1891 között a város lakossága 5200 főről 4700-ra apadt. Szerinte, ha összevetjük az időszak születési és halálozási mutatóit, akkor azt láthatjuk, hogy a jelentős apadást nem a gyakori halálozás, hanem a születések alacsony száma okozta.⁷

Dányi Dezső az 1910. népszámlálás alapján születési helyük szerint összesítette a magyarországi rendezett tanácsú városokban jelenlévő polgári népességet. Innen tudjuk, hogy akkor Kézdivásárhely 5892 lakosa közül helyben született 2626 (44,6%) és bevándorolt volt 3266 (55,4%), ill. 89-en külföldről származtak. Pál Judit a székelyföldi városok fejlődéséről írt munkájában a fenti adatokkal kapcsolatosan azt írja, hogy azok eltérnek a hivatalosan közzétett népszámlálási eredményektől, ezért a mobil és kvázi-mobil népességre vonatkozó arányokat óvatosan kell kezelni. Ugyanakkor megjegyzi, hogy Kézdivásárhely estében nem lehet tudni, hogy honnan települtek be legnagyobb számban.⁸

Az adatok hiányossága miatt nem tudunk pontos képet alkotni arról, hogy milyen volt a 19. század közepéig a városba irányuló migráció. Ugyanakkor a kézdivásárhelyi lakosság társadalmi mobilitásának kutatásához sem nyújt elegendő támpontot. Az 1895-ben kezdődő polgári anyakönyvezés azonban a századforduló idejéről már széleskörű információt szolgáltat a bejegyzett egyénekre vonatkozóan. A polgári anyakönyvek adatainak vizsgálatával arra keresem a választ, hogy a századforduló éveiben milyen mértékű volt a városba irányuló migráció, honnan települtek be és ezzel együtt miként alakult a kézdivásárhelyi lakosság társadalmi mobilitása.

A migráció és az ehhez szorosan kapcsolódó társadalmi mobilitás kutatásának egyik fontos forrása a 18. század 30-as éveitől kötelezővé váló anyakönyvezés. Elsősorban a házassági anyakönyvekben található adatok azok, melyek választ adnak az egyének lakóhely, ill. a társadalmi helyzetében bekövetkezett változásokról.⁹ A nem nominatív adatoknak az összesítése és értelmezése lehetővé teszi egy adott társadalom működési mechanizmusának megismeré-

⁴ ANDORKA Rudolf 2006, 233.

⁵ KOZMA Ferenc 1879, 122–123.

⁶ BUZOGÁNY Áron 1877, 48–55; KOZMA Ferenc 1879, 121–131; NAGY Botond 2010, 417–443.

⁷ DOBAY János 1899, 117–118.

⁸ DÁNYI Dezső 2000, 89–107; PÁL Judit 2003, 143, 350.

⁹ ANDORKA Rudolf 2006, 237.

sét. A házassági anyakönyvek mellett a keresztelési és a halotti anyakönyvek vizsgálatát is fontosnak tartom, ugyanis ezekből is jelentős következtetéseket lehet levonni a társadalomra vonatkozóan. Az anyakönyvi bejegyzések időnként hol kevesebb, hol több információt tartalmaznak, ezért az anyakönyvek adatainak értelmezése módszertani szempontból kell alkalmazkodjon az adott korszak anyakönyvezési szokásaihoz.

Jelen tanulmányban a kézdivásárhelyi lakosság migrációjának és társadalmi mobilitásának kutatását a polgári házassági anyakönyvek adatai alapján vizsgálom. Az 1895. október 22-től rendelkezésre álló házassági anyakönyvek 1906 végéig részletes bejegyzést tartalmaznak az egyénekre vonatkozóan, azonban 1907-től már nem írták be a házasulandók születési helyét és a szülők foglakozását. Ezek hiányában csak 1895–1906 között tudtam nyomom követni a város migrációs és társadalmi mobilitásának folyamatát. A szülők lakhelyének ismeretében viszont pár évtizeddel korábban visszamenően is fontos információt kapunk a település migrációját illetően.

A rendelkezésemre álló adatok tehát elsősorban a 19–20. század fordulóján végbement folyamatokra világítanak rá. A vizsgált 11 év alatt összesen 377 házasságot kötöttek Kézdivásárhelyen, ami az akkori összlakosság mintegy 10–15%-át jelentette. Évente legkevesebb 23 és legtöbb 45 házasságot anyakönyveztek. A mellékelt táblázatokban évi bontásban is feltüntettem a házasulandó férfiak és nők születési és lakhelyre, valamint foglakozásra vonatkozó adatait, de a következtetések levonására már a 11 év összesített adatait használtam fel. Főként azért, mert mostani kutatásaim során elsősorban a társadalmi jelenségek általános kontextusa érdekelt.

Elsőként arra kerestem a választ, hogy hányan születtek Kézdivásárhelyen, hányan a város környezetében – jelen esetben Háromszéken –, és hányan voltak azok, akik ennél távolabb (1. táblázat).

Az adatok azt mutatják, hogy férfiak közül 164-en (44%), a nők pedig majdnem kétszer annyian, vagyis 278-an (74%) születtek Kézdivásárhelyen. A városon kívül, de Háromszék vármegyén belül 95 férfi (25%) és 61 nő (16%), ennél távolabbi helyen pedig 118 férfi (31%) és 38 nő (10%) születtek. A Háromszéken születtek többsége mind a férfiak, mind a nők esetében kézdiszéki településekről származott, míg kisebb részük a szomszédos Orbai- és

Sepsiszékről. A távolabbi településeken születettek aránya Székelyföldről távolodva csökkent, de többnyire Erdélyben, ill. Magyarországon belül maradt. Mindössze 11 férfi született az ország határain kívül: 3-an Romániában (Bukarest, Galac, Bräila), 3-an Ausztriában, 1 Horvátországban, 1 Bulgáriában, 1 Csehországban, 1 Olaszországban és 1 Galíciában. A Román Királyságban születetteken kívül mindannyian idegen nemzetiségűek voltak, viszont a házasságkötésük idején már mind a 11-en Kézdivásárhelyen laktak (1. és 2. diagram).

A városon kívül születettek számát összesítve azt láthatjuk, hogy a házasságot kötő férfiak 56%-a (213 fő) és a nők 26%-a (99 fő) nem volt kézdivásárhelyi. Ezeket az adatokat összevetve a házasságkötés idején bejegyzett lakhellyel az tűnik ki, hogy a férfiak 80%-a (301 fő) már a városban lakott és 20%-nak (76 fő) máshol volt a lakhelye. A nők 97%-a (364 fő) Kézdivásárhelyen élt és csupán 3% (13 fő) lakott városon kívül. A születési és lakhely közti különbséget figyelembe véve elmondható, hogy a századforduló éveiben a városon kívül született férfiak közül 137-en (36%), a nők közül pedig 86-an (23%) a házasságkötés idején már Kézdivásárhelyen laktak (3. és 4. diagram).

A szülők lakhelye 27 esetben már Kézdivásárhelyen volt,¹⁰ de 59 nőnek távol lakott a családja. Többnyire a dolgozó, önálló keresettel rendelkező lányok szülei nem éltek a városban. Néhány nő a vőlegényével együtt költözött be a városba, és a férfi házvezetésével foglakozott.

Mindkét nemnél találtam néhány olyan családot is, akik – habár kézdivásárhelyi származásúak voltak – már nem éltek a városban, viszont a gyerekeik kézdivásárhelyi párt választottak maguknak. A Kézdivásárhelyre beköltözött férfiak és nők családalapítás után többnyire helyben maradtak, egy kisebb részük azonban néhány év után elhagyta a várost. Az idegenben élő és dolgozó férfiak viszont majdnem minden esetben a házasságkötést követően magukkal vitték a feleségüket.¹¹ A vizsgált 11 év alatt 76 (20%) olyan házasságot kötöttek, ahol a férfi nem lakott Kézdivásárhelyen.

Kézdivásárhely társadalmi mobilitására vonatkozóan nagyrészt a férfi közösség foglalkozásának vizsgálatára fektettem a hangsúlyt. Főként azért, mert a századfordulón a nők nagy része családi háztartásban élt, eltartott volt. A vizsgált 11 év alatt kö-

¹⁰ 1900. január 27-én egy valószínűleg Aradról Kézdivásárhelyre költözött képtárl tulajdonos lányát feleségül vette egy Salzburgban született, de kézdivásárhelyi lakhellyel rendelkező műlovászmester, akik feltehetően házasságkötés után hamarosan elhagyták a várost, mert a későbbi bejegyzésekben nem találtam rájuk vonatkozó adatot.

¹¹ 1895-ben például Székely János református lelkész egyik lá-

nyát – aki egyébként már okleveles tanítónő volt egy debreceni árvaháznál – feleségül vette egy debreceni tanító. A polgári házasságot Kézdivásárhelyen kötötték meg, de a későbbi anyakönyvi adatok hiányában arra lehet következtetni, hogy nem Kézdivásárhelyen telepedtek le. 1899-ben a másik lányukat, aki szülői háztartásban élő hajadon volt, egy tordai származású ügyvéd vette feleségül, és ők sem Kézdivásárhelyen telepedtek le.

tött 377 házasságon belül 260 esetben a nők mind háztartásbeliek voltak. Ennek ellenére 32-en különböző polgári fizetett foglalkozást folytattak vagy rendelkeztek a megélhetéshez szükséges saját anyagi háttérrel. Többségük tanítónő volt, de páran nevelőnőként, szülésznőként vagy hivatali alkalmazottként dolgoztak.¹² Kisebb arányban – többnyire özvegyasszonyok – a jó családi háttérnek köszönhetően kis- és nagybirtokosként, valamint ház- és malomtulajdonosként tartották el magukat. 37 esetben a hagyományosnak mondható női munkákkal jutottak saját pénzkeresethez. Többségüket varrónőként jegyezték be a házassági anyakönyvbe, de önálló női szabóként, harisnyakötőként, fehérhímzőként, kenyér- és pogácsasütőként, valamint mosónőként is dolgoztak. Valamivel kevesebben, szám szerint 22-en kereskedelmi vagy ehhez hasonló tevékenységet folytattak. Többen szakácsnőként dolgoztak, korcsmát vagy kifiződét tartottak fenn, néhányan szatócsboltban, vegyeskereskedésben voltak elárúsítók, vagy egyszerűen piaci fokaként igyekeztek saját keresethez jutni. Az előző három kategóriával majdnem azonos nagyságrendű volt a gazdasági napszámos- és cselédnők száma. A keresettel rendelkező nők közül 26-an dolgoztak ezen a területen. Összegzésként elmondható, hogy a századforduló éveiben a házasulandó nők 31%-a már önfenntartó, míg a többi eltartott volt.

A nőkkel szemben a férfítársadalom minden tagja rendelkezett valamilyen munkahellyel, ugyanis a kor elvárása szerint elsősorban rájuk hárult a családfenntartás. A férfiak társadalmi mobilitásának a vizsgálatát – a vándorláshoz hasonlóan – a 11 év összesített adatainak segítségével végeztem el. A végeredmény a társadalmi mobilitás makroszinten történő változásait mutatja.

A nősülő férfiak foglalkozását apjuk és apósuk foglalkozásával állítottam párhuzamba (2. táblázat). Ezen belül a foglalkozásokat négy nagyobb foglalkozástípusba összesítettem. A polgári foglalkozás kategóriába az értelmiségi, a hivatalnoki, a katonai pályán lévőköt és a vagyonos osztályba tartozó személyeket csoportosítottam. A kézműves kategóriába elsősorban a hagyományos mesterségekben dolgozó személyeket soroltam, de ide tartozik a fodrász, a kertész, a molnár, a pék, a *műlovászmester* is. Az iparosításnak köszönhetően a mozdonyvezető, a vagongyári művezető, a gépkovács és a gyári munkás is ide tartozik, azonban a helyi gyáripar hiányában számuk jelentéktelen volt. A kereskedő kategóriába elsősorban a tágabb értelemben vett kereskedéssel foglalkozó személyeket soroltam. A többségében üzlettel rendelkező kereskedő mellett a néhány fuva-

rost és a fényképészt is ide soroltam. A kereskedők a polgári és a kézműves réteg között helyezkedtek el, de jó anyagi helyzetük révén a város polgári közösségéhez álltak közelebb. A negyedik foglalkozási típust „egyéb” kategóriaként tárgyalom. Elsősorban a mezőgazdaságban dolgozó földműveseket, gazdasági napszámosokat értem alatta, de a háztartásokban dolgozó cselédeket és a cigány népzeneészeket is ide helyeztem.

A 19–20. század fordulójának éveiben a 377 házasságot kötő férfi közül 117-en (31%) polgári foglalkozásból éltek, 213-an (56%) kézművesek, 22-en (6%) kereskedők voltak és 25-en (7%) az egyéb kategóriába tartoztak. Évi bontásban azt láthatjuk, hogy a házasságot kötő polgári foglalkozást folytató férfiak száma 7 és 12 között mozgott, mindössze 1900-ban és 1901-ben ugrott meg egy keveset. A kézművesek esetében az évi átlag 14 és 25 fő között volt. A kereskedők és az egyéb kategóriához tartozó férfiak száma az előző kettőhöz képest jóval alacsonyabb. Az adatokat grafikonra vetítve azt látjuk, hogy a polgári és a kézműves réteg esetében fokozatos növekedés mutatható ki, míg a kereskedő és az egyéb munkákból élők számának alakulását a stagnálás jellemzi (5. *diagram*).

A házasságot kötő fiúk apáinak foglalkozását vizsgálva azt láthatjuk, hogy polgári foglalkozást 134-en (47%), kézművességet 178-an (35%), kereskedelmet 17-en (5%) és egyéb munkákat 25-en (13%) folytattak. Az apák és fiúk foglalkozását összehasonlítva kitűnik, hogy a polgári foglalkozású és egyéb kategóriához tartozó apák száma nagyobb, míg a kézműves és kereskedő apák száma alacsonyabb a hasonló társadalmi kategóriába tartozó fiúkhoz képest. A számok tükrében azt a következtetést lehet levonni, hogy a 19–20. század fordulóján a családon belüli társadalmi mobilitás elsősorban a kézműves és kisebb mértékben a kereskedő pályák irányába mozdult el. A polgári foglalkozások iránti érdeklődés teret vesztett a kézművességgel szemben, de az alsó társadalmi osztályból jelentős számban kerültek be a kézművesek soraiba (6. *diagram*).

A házasságot kötő lányok apáinak foglalkozását vizsgálva azt láthatjuk, hogy a 11 év alatt 119 (32%) polgári foglalkozásból, 191 (51%) kézművesként, 28 (7%) kereskedőként és 39 (10%) egyéb foglalkozásból tartotta el a családját. Az összesített adatok alapján az tűnik ki, hogy a polgári foglalkozású férfiak kizárólag azonos társadalmi osztályból választottak feleséget. A kézművesek is hasonlóan jártak el, ők viszont néhány esetben a kereskedők köréből és az alsóbb társadalmi osztályból is nősültek (7. *diagram*).

¹² Az 1902-es adatok között szerepel egy színésznő is, aki színészvölégényével Kézdivásárhelyen kötött házasságot, majd 1912-

ben elváltak. Valószínűleg rövid ideig éltek Kézdivásárhelyen, mert csak ennyi adatot találtam rájuk vonatkozóan.

A betelepült férfiak 48%-a (66 fő) kézműves volt, míg 31%-uk (42 fő) polgári mesterséget űzött. A polgári mesterség kategóriába soroltam a hivatalokban, a közszférában, az igazságszolgáltatásban, a tanügyben dolgozókat, ill. a jómódú birtokos osztály képviselőit. A kereskedőket külön kategóriaként kezeltem, mert a kutatásom során azt láttam, hogy a város társadalmán belül jól elkülönült az előbbi két osztálytól. A vizsgált időszakban a kereskedő férfiak a betelepülők 10%-át (14 fő) alkották. Ennél kevesebb volt nagyobb, pontosabban 11% (15 fő) az idegenből érkezett földművesek, napszámosok, cselédek stb. száma, akiket az egyéb kategórián belül össze-sítettem. A férfiak esetében a kézműves réteg és az egyéb kategória többnyire a város környékéről települt be, míg a polgári foglalkozásúak és kereskedők már távolabbról jöttek. A betelepült férfiak szüleinek lakhelyét vizsgálva azt láthatjuk, hogy 85%-ban Kézdivásárhelytől távol éltek és 15%-ban a városban laktak (8. *diagram*).

A 86 betelepült nő közel fele, 40 személy (47%) szülői háztartásban élő hajadon volt, vagyis nem rendelkeztek fizetett munkahellyel, ill. páran özvegyasszonyként saját háztartásukat vezették. Ezzel szemben 12-en (14%) polgári foglalkozást folytattak, többnyire a tanügyben nevelő-, óvo- és tanítónőként dolgoztak, de volt köztük postai alkalmazott és színésznő is. Továbbá 7 nő (8%) a kereskedelem és kézművesség területén *magánzölként*, *szatócsként*, *kocsmárosként*, valamint önálló varró- és szabónőként volt bejegyezve. Viszonylag nagy számban, 27-en (31%) napszámosként és cselédként dolgoztak a városban (9. *diagram*).

Évi bontásban sokkal árnyaltabb képet kaphatunk mind a migrációról, mind a társadalmi mobilitásról, ennek vizsgálatát azonban a most rendelkezésemre álló adatbázis még nem teszi lehetővé. Ettől függetlenül az anyakönyvi adatokból levonható következtetések így is egybeesnek, ill. árnyaltabbá tesz az 1900-as és az 1910-es népszámlálás adatait. A statisztikai adatokra támaszkodva Pál Judit részletesen ismerteti a 20. század első évtizedében lejátszódó székelyföldi folyamatokat. Kézdivásárhelyre vonatkozóan azt írja, hogy egy évtized alatt a többi város-

koz viszonyítva az iparban foglalkoztatottak száma alig változott a városban. 1910-ben a lakosság közel fele iparos volt, de mindössze két olyan vállalkozás működött a városban, ahol 20-nál több munkás dolgozott. A székelyföldi városokhoz képest Kézdivásárhelyen volt a legnagyobb azoknak a száma (11%), akiknél a mezőgazdaság mellett kiegészítő foglalkozás volt az ipar. Az ipari ágazatok közül mindössze a faipar, a ruházati ipar és az élelmiszeripar területén volt tapasztalható enyhe növekedés. A 19. század utolsó évtizedeiben megjelenő gyáripár kialakulása Kézdivásárhelyen nem történt meg, annak ellenére, hogy a több helyen ennek alapjául szolgáló szesz- és sörfőzdékből itt működött a legtöbb.¹³

Az összesített anyakönyvi adatok tükrében elmondható, hogy a 19–20. század fordulójának éveiben a városba irányuló migráció mértéke jelentős volt. Ez véleményem szerint részben azzal magyarázható, hogy a vámháború éveiben kivándorolt kézműves lakosság hiányát elsősorban az idegenek befogadásával sikerült pótolni. Ha viszont a 18. század folyamán történt betelepüléseket is figyelembe vesszük, akkor arra lehet következtetni, hogy Kézdivásárhely mindenkorai társadalmá pozitívan viszonyult az idegenek befogadásához. Ezzel ellentétben a régi polgári lakosság köztudatában napjainkban is egy zárt közösségként élő városi társadalom képe él. A céhes élet szabályait ismerve a migrációs folyamatok már a középkorban is jellemzőek voltak a városban, sőt a kézdívásárhelyiek közül is többen járták a számukra ismert világot. A kézdívásárhelyi Céhtörténeti Múzeumban őrzött céhes iratok kutatása fontos adatokkal egészítheti ki majd az erre vonatkozó ismereteinket.

A kézdívásárhelyi lakosság századfordulón lejátszódó társadalmi mobilitását vizsgálva azt a következtetést lehet levonni, hogy a kézműves foglalkozások teret nyertek a polgári foglalkozásokkal szemben. A polgári foglalkozású háttérrel rendelkező fiatalok gyakrabban választottak maguknak megélhetésként valamilyen kézműves mesterséget. Ez a tendencia mutatható ki az egyéb kategóriába sorolt fiatalok esetében is. Több napszámos vagy egyéb kiegészítő munkából élő család gyermeke választott kézműves szakmát a vizsgált időszakban.

¹³ PÁL Judit 2003, 215–227.

Irodalom

- ANDORKA Rudolf
2006 Társadalmi mobilitás és vándorlás, in: Spéder Zsolt (szerk.): *Bevezetés a szociológiába*, Budapest, 233–285.
- BODÓ Julianna
1996 Az időszakos migráció hatása az egyéni és családi életvezetésre, in: Uő (szerk.): *Elvándorlók? Vendégmunka és életforma a Székelyföldön*, Csíkszereda, 69–87.
- BUDAY Barna (szerk.)
2001 [1902] *A székely kongresszus szervezete, tagjainak névsora, tárgyalásai és határozatai*, 2. kiadás, Csíkszereda.
- BUZOGÁNY Áron (szerk.)
1877 *A Székely Mívelődési és Közgazdasági Egyesület első Évkönyve 1876-ra*, Budapest.
- DÁNYI Dezső
2000 A 19. század végi hazai belső vándorlás néhány jellemzője, in: Faragó Tamás – Öri Péter (szerk.): *Történeti demográfiai évkönyv 2000*, KSH Népeségtudományi Intézet, Budapest, 21–115.
- DIMÉNY Attila
2010 Kézdivásárhely polgári fejlődésének belső tényezői a 20. század közepéig, *Acta Siculica 2010*, 445–457.
2011 A publikus tér használata Kézdivásárhelyen a 19–20. században, in: Kinda István (szerk.): *Beavatás. Tanulmányok a zabolai Fiatalkorú Néprajzkutatók Szemináriumának anyagából (2008–2011)*, Kolozsvár–Zabola, 69–108.
2011 A kézdivásárhelyi polgárság egyesületi élete a 19. század második felétől a 20. század közepéig, *Acta Siculica 2011*, 511–541.
- DOBAY János
1899 Kézdi-Vásárhely város története, in: Potsa József (szerk. biz. elnök): *Háromszék vármegye. Emlékkönyv Magyarország ezeréves fennállásának ünnepére*, Sepsiszentgyörgy, 101–118.
- HORVÁTH László
1996 A század eleji kivándorlás „haszna”, *Néprajzi Látóhatár*, V, 3–4, 71–85.
- HORVÁTH Zsuzsanna
1993 *Migráció és oktatás. Kultúráközi és modernizációs szempontok a bevándorlás jelenségének értelmezésében*, Budapest.
- KOZMA Ferenc
1879 *A Székelyföld közgazdasági és közmívelődési állapota*, Kiadja a Székely Mívelődési és Közigazgatási Egylet, Budapest.
- NAGY Botond
2010 Megélhetési taktikák válság idején: kézdivásárhelyi csizmadia- és cipésmesterek az osztrák-magyar–román vámháború körülményei között, *Acta Siculica 2010*, Sepsiszentgyörgy, 417–443.
- PÁL-ANTAL Sándor
2009 A háromszéki mezővárosok a 18. század elején, *Acta Siculica 2009*, Sepsiszentgyörgy, 291–304.
- PÁL Judit
2003 *Városfejlődés a Székelyföldön, 1750–1914*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

Levéltári források

- Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár (SÁL)
- Fond 105 / Dos. 612: *A kézdivásárhelyi református egyház keresztelési anyakönyve (1734–1845)*
- Fond 105 / Dos. 613: *A kézdivásárhelyi református egyház esketési és temetkezési anyakönyve (1734–1845)*
Kézdivásárhelyi Polgármesteri Hivatal, Anyakönyvi Hivatal (KvPHAK)
- *Kézdivásárhelyi polgári anyakönyvek (1895–1910)*

Migrație și mobilitate socială în orașul Târgu Secuiesc la cumpăna secolelor al 19-20-lea

(Rezumat)

Prezentul studiu este o analiză a migrației și a mobilității sociale ale locuitorilor orașului Târgu Secuiesc pe baza datelor colectate din registrul stării civile ale căsătoriilor.

Una dintre sursele de bază ale cercetării migrației și a mobilității sociale care i se leagă în mod strâns este registrul civil ce a devenit obligatoriu începând din a doua parte a secolului al 18-lea. Datele colectate din registrul civil sunt în primul rând cele care oferă informații despre schimbările survenite în domiciliul, respectiv, în situația socială a individului. Totalizarea și procesarea datelor nenominale sunt instrumente care ne oferă cunoașterea mecanismelor de funcționare a unei societăți anume.

Din aspectul datelor colectate putem afirma că la cumpăna secolelor 19-20 a avut loc o migrație semnificativă spre oraș unde ocupațiile meșteșugărești au câștigat din ce în ce mai mult teren față de ocupațiile civile.

Migration and social Mobility in Kézdivásárhely (Târgu Secuiesc) at the turn of the 19-20th centuries

(Abstract)

In the present study I analyze the migration and social mobility of the inhabitants of Kézdivásárhely according to data gathered from the civil registry of marriages.

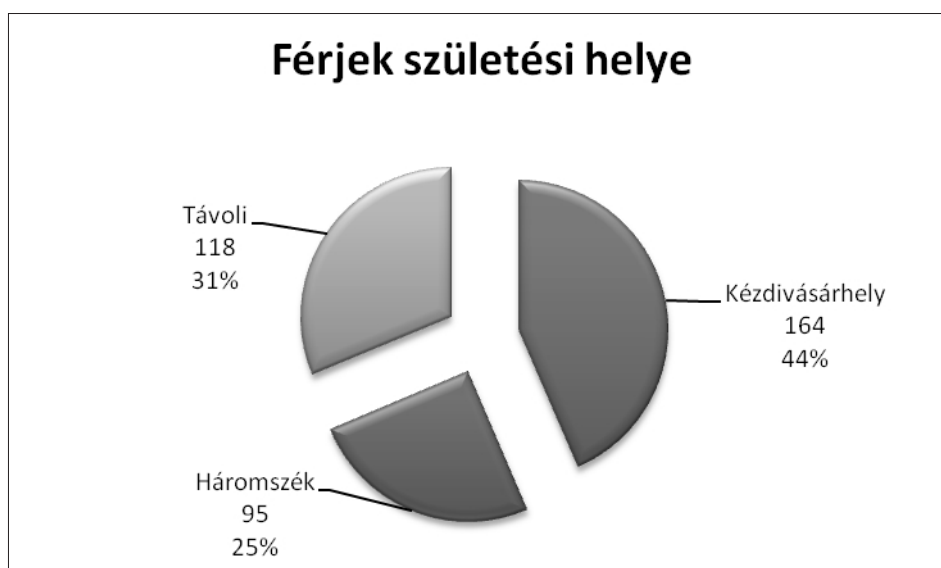
One of the most important data-sources of studying migration and the social mobility closely related to it, is the civil register that became obligatory starting with the second part of the 18th century. The data gathered from the civil register is the most important source of information regarding changes in domicile or social status of an individual. Totalizing and processing non-nominative data makes possible the revelation of the working mechanisms of a certain society.

From the aspect of the data collected we can state that at the turn of the 19-20th centuries a significant immigration took place to the town where handcrafts and manufacturing started to gain ground against civil jobs.

Mellékletek

1. táblázat

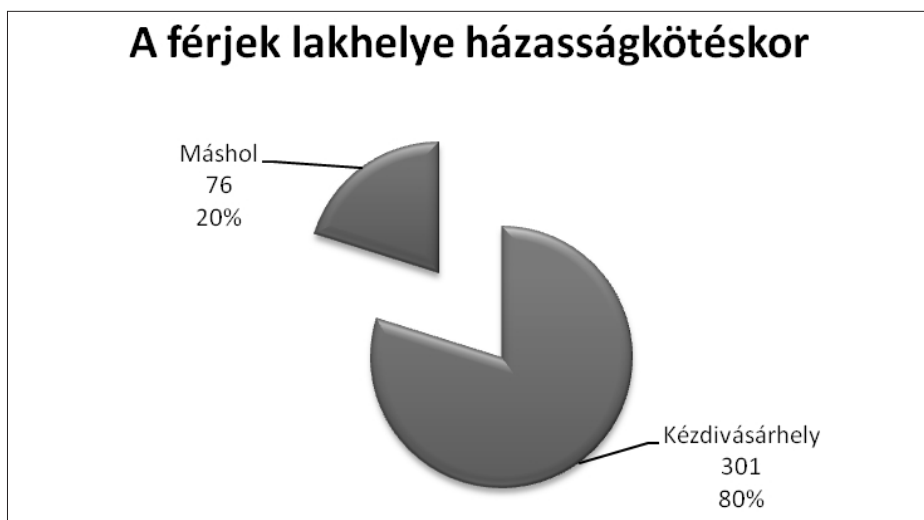
Év	Házasságok száma	A férj születési helye			A férj lakhelye házasságkötéskor		A feleség születési helye			A feleség lakhelye házasságkötéskor	
		Kvh.	Háromszék	Távoli	Kvh.	Máshol	Kvh.	Háromszék	Távoli	Kvh.	Máshol
1895	5	3	1	1	2	3	5	0	0	4	1
1896	36	11	13	12	28	8	30	2	4	36	0
1897	32	18	5	9	28	4	25	3	4	32	0
1898	23	14	5	4	19	4	18	4	1	22	1
1899	29	9	11	9	26	3	18	9	2	29	0
1900	32	15	8	9	23	9	27	2	3	32	0
1901	36	13	10	13	25	11	28	4	4	35	1
1902	36	16	9	11	33	3	27	5	4	36	0
1903	29	17	7	5	24	5	18	6	5	27	2
1904	35	15	9	11	30	5	27	5	3	33	2
1905	39	18	7	14	28	11	30	6	3	36	3
1906	45	15	10	20	35	10	25	15	5	42	3
	377	164	95	118	301	76	278	61	38	364	13
	100%	44%	25%	31%	80%	20%	74%	16%	10%	97%	3%

1. diagram

2. diagram

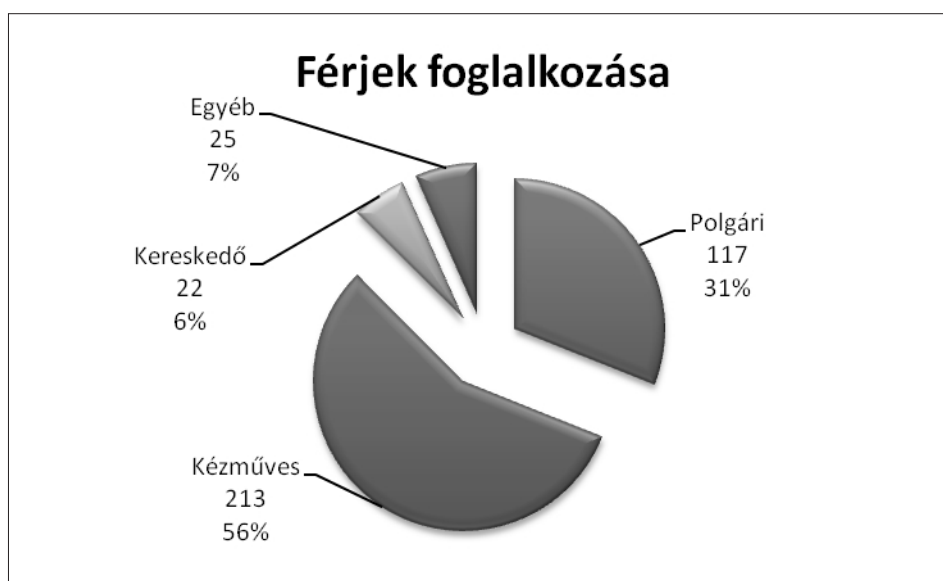
3. diagram

4. diagram

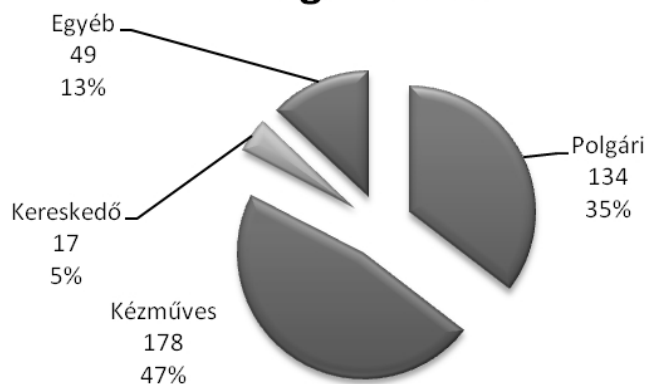
2. táblázat

Év	Házasságok száma	A férj foglalkozása				A férj apjának foglalkozása				A feleség apjának foglalkozása			
		polgári	kézműves	kereskedő	egyéb	polgári	kézműves	kereskedő	egyéb	polgári	kézműves	kereskedő	egyéb
1895	5	2	3	0	0	1	4	0	0	2	2	1	0
1896	36	7	21	3	5	8	15	1	12	4	22	4	6
1897	32	9	20	0	3	11	16	0	5	5	20	2	5
1898	23	7	14	1	1	9	11	1	2	8	13	1	1
1899	29	10	15	3	1	15	10	1	4	10	13	1	5
1900	32	14	16	1	1	15	13	2	2	10	18	2	2
1901	36	18	15	2	1	18	14	2	2	14	17	3	2
1902	36	9	23	3	1	11	21	1	3	9	23	2	2
1903	29	10	14	1	4	12	12	2	3	11	15	0	3
1904	35	8	25	2	0	14	16	3	2	17	13	4	1
1905	39	12	25	1	1	10	22	2	5	15	19	3	2
1906	45	11	22	5	7	10	24	2	9	14	16	5	10
	377	117	213	22	25	134	178	17	49	119	191	28	39
	100%	31%	56%	6%	7%	35%	47%	5%	13%	32%	51%	7%	10%

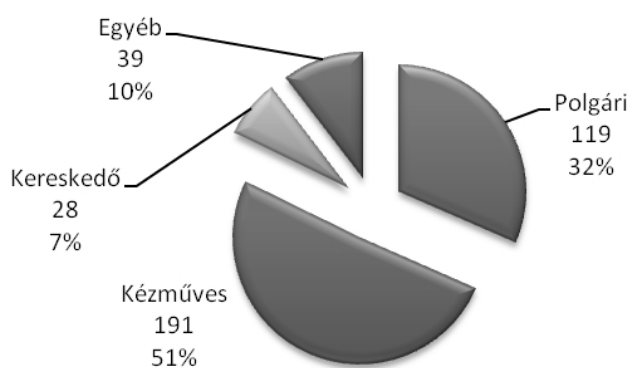
5. diagram

A házasságot kötő fiúk apáinak foglalkozása

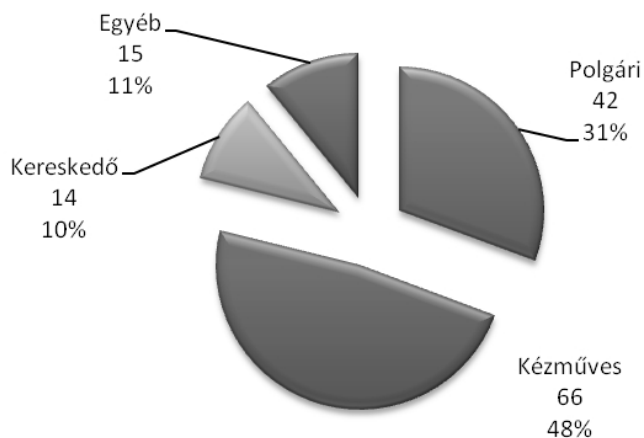
6. diagram

A házasságot kötő lányok apáinak foglalkozása

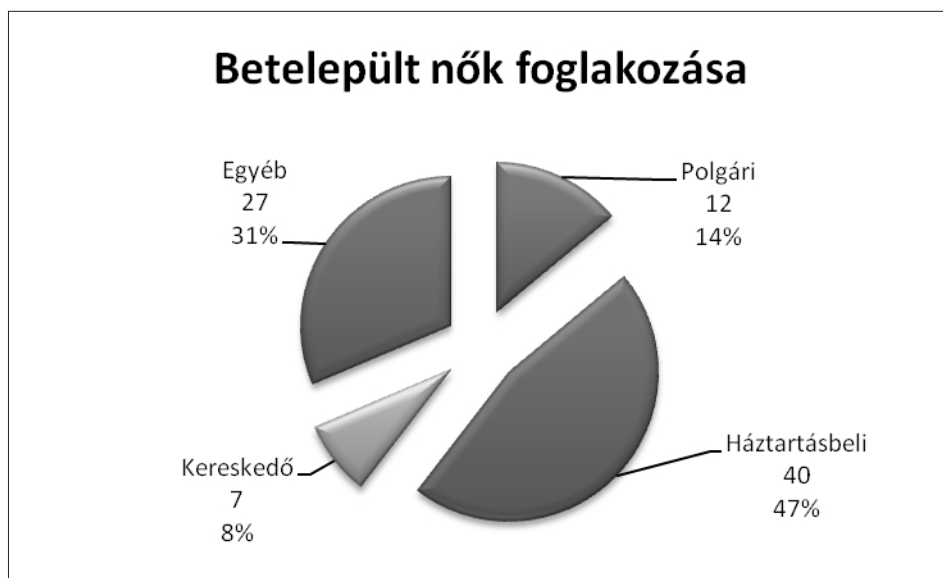

7. diagram

Betelepült férfiak foglalkozása

8. diagram

9. diagram